

WAT LEVENDEN EN GESTORVENEN VOOR ELKAAR KUNNEN BETEKENEN
door Myriam Driesens 21 april 2012

Als je een stilte hoort vallen na zo'n muziekstuk als we net gehoord hebben en je in jezelf die stilte voelt en je even helemaal openstelt, dan kun je voelen dat er op een dag als deze iets is, wat er eigenlijk altijd is, waarvan we ons nu misschien bewust worden, en dat is dat gestorvenen hier gewoon zijn; ze zijn onder ons. We delen dezelfde wereld, maar op een verschillende manier, in een verschillende zijswijze. Juist omdat we met de gestorvenen zoveel delen, kunnen wij veel voor ze betekenen en zij voor ons. Er is echter één voorwaarde en dat is dat we het leven na de dood ernstig nemen, dat we ervan uitgaan dat die er is.

Het is voor veel mensen niet zo vanzelfsprekend dat er een leven is na de dood. Het is ook heel normaal, dat dit niet zo vanzelfsprekend is. Het is de kunst om hierover voorstellingen en beelden in jezelf toe te laten, ook al zijn ze niet adequaat. Dat is geen probleem. Kijk maar naar de sprookjes, die zitten vol beelden die je op verschillende manieren kunt interpreteren. Er is geen eenduidige uitleg voor. Het is veelzijdig.

Ik lees een citaat uit een van de mysteriedrama's van Rudolf Steiner, *De beproeving van de ziel*, waarin het volgende gezegd wordt over sprookjes:

'De sprookjes zijn een echte schat voor ons. Wat zij ons schenken, dat blijft in onze geest bewaard, ook na de dood, en zal in volgende aardelevens zijn vruchten afwerpen. Zij laten ons de waarheid vaag vermoeden; en onze zielen scheppen uit vermoedens het inzicht dat we nodig hebben in het leven.'

'Zij laten ons de waarheid vermoeden en onze zielen scheppen uit vermoedens het inzicht dat we nodig hebben in het leven.' Zo gaat het ook met de voorstellingen en beelden die we zelf maken over het leven na de dood. Ze hoeven niet zo precies, zo adequaat te zijn. Tenslotte is die wereld zo anders, nog veel "andersder" dan de wereld van de sprookjes, die meestal over het leven zelf gaan.

Het is eigenlijk heel normaal dat we beginnen met voorstellingen en beelden. Is dat niet de manier waarop we over het algemeen leren? Je neemt eerst iets op in jezelf, wat een leraar over een of ander onderwerp heeft aangereikt. Daar kun je in eerste instantie niet veel mee. Maar het zinkt in de ziel en heeft daar een bestaan van laten we zeggen: vermoeden. Op een dag kom je – om in de sfeer van school te blijven – soms onverwacht, in een volgende les of in een ander vak, hetzelfde weer tegen en nu herken je het. Dan zeg je: o ja, nu begin ik het te begrijpen. Begrijpen ontstaat als er in jezelf al iets is, dat je dan in de buitenwereld herkent en kunt "pakken". Als wij ons voorstellingen maken van het leven na de dood dan zijn dat eigenlijk nog vermoedens. Als we dan gestorven zijn en in dat leven komen, dan kunnen we zeggen: o ja, zo is het. Dan kun je het herkennen.

Het volgende zal ik nooit vergeten. Het was in mijn Zeister periode (mijn vorige gemeente was Zeist). Ik had in Huize Valckenbosch een dame begeleid. Zij zat heel erg met de vraag hoe je iets kunt weten over het leven na de dood. Niemand was daar toch uit teruggekomen? We praatten erover: kijk er eens zó naar, en naar wat Steiner en misschien ook anderen erover hebben geschreven. Neem het gewoon ter kennisgeving. Toen kwam het sterven en na drie en een halve dag het eerste deel van het uitvaartritueel. Dat is ongeveer het moment waarop de gestorvene de geestelijke wereld binnentreedt. Ik was met het ritueel bezig en hoorde haar ineens – niet met mijn fysieke oren, maar met mijn innerlijk oor – zeggen: 'O, zó is het!' Het was een indringende ervaring: dat je erover gepraat hebt en iemand iets hebt meegegeven waardoor het herkennen en de oriëntering in de andere wereld gemakkelijker was.

Het leven na de dood

Om in te gaan op het thema van deze lezing: wat kunnen gestorvenen en levenden voor elkaar betekenen, wil ik eerst in beelden en voorstellingen een korte schets geven over het leven na de dood. Het gaat vooral om het eerste stuk, het stuk kort na de dood, waarin de mens nog betrokken is bij de aarde, bij de wereld en bij het eigen leven dat hij heeft afgesloten –er komt namelijk een moment waarop dat wordt losgelaten en de mensenziel de hogere regionen van de geestelijke wereld betreedt. Daar wordt de ontmoeting veel moeilijker; je moet zelf een scholing hebben doorgemaakt om mee in die hogere regionen te kunnen, hoewel het in principe wel kan. Ik beperk mij nu tot dat eerste stuk.

Sterven is niet alleen het moment waarop het fysieke lichaam ophoudt te functioneren. Omdat het niet meer ademt en het hart niet meer klopt, denken we: de mens is dood. Dat is helemaal niet zo; de mens is dan nog niet dood. Evenmin als een mens bij de geboorte helemaal geboren is. Het duurt wel 21 jaar voor de mens gaandeweg, deel voor deel, stuk voor stuk geboren is. Het is met het sterven net zo. Sterven is een proces. Het eerste deel van dat proces duurt zo'n drie dagen. Dan zijn de levenskrachten van de mens uitgestroomd en hebben het lichaam grotendeels verlaten. Ze zijn aanvankelijk nog wat 'wolkig' rond de mens. Sommige mensen kunnen dat wolkige, dat langzaam oplost, rond een pasgestorvene waarnemen. De eigenlijke overgang naar de geestelijke wereld komt als het laatste draadje waarmee het levenskrachtenlichaam met het fysieke lichaam verbonden is, het lichaam losgelaten heeft.

De eerste fase

De eerste drie dagen kun je vergelijken met wat mensen berichten uit een bijna-doodervaring, waarbij ze in hun eigen levenspanorama rondwandelden. Die ervaring kan klein zijn, maar ook heel groot. De berichten hierover zijn verschillend. Ikzelf heb geen bijna-doodervaring gehad, maar ik kan er mij wel vanuit mijn groeiende geesteswetenschappelijke inzichten mee verbinden. Uit wat mensen uit de bijna-doodervaring berichten, blijkt dat het bewustzijn verhevigd is. Het is een bewustzijn zoals wij overdag hebben, maar veel intenser, breder en ruimer dan ons dagbewustzijn. Met dat bewustzijn loopt de gestorvene die eerste dagen in het panorama van zijn leven rond, met hem- of haarzelf in het middelpunt. Het gaat om zijn of haar persoonlijke leven en niet om dat van iemand anders. In het panorama wordt zichtbaar wat in dat leven belangrijk is geweest. Sommige dingen weet je nog, andere was je al lang vergeten. Je kunt voelen dat het levenstableau niet alleen door jou zelf vorm gegeven wordt, maar ook door je beschermengel. Dit speelt zich nog helemaal af in de aardesfeer, de sfeer waarin wij dagelijks leven.

Het is belangrijk dat in die drie dagen de overledene, die als het goed is mooi is opgebaard, dat in alle rust kan beleven, niet afgeleid door mensen die in de kamer over de uitvaart, het testament of totaal andere zaken spreken of ruzie maken.

Wat zou je in deze eerste fase voor de gestorvene kunnen doen? Door te waken hou je de ruimte "schoon" en schep je een reine sfeer. Daarbij kun je mooie, verheven teksten lezen, zoals het Johannesevangelie, het meest verhevende wat de mensheid tot nu toe heeft voortgebracht. Maar het kan ook bv. De Kleine Prins zijn; niet iedereen heeft een verbinding met het evangelie. Het spreekt vanzelf dat het gebruik om te koelen of te balsemen niet bevorderlijk is voor het proces. Daarom is het verheugend dat Wederzijds zich inzet voor een nieuwe sterfcultuur.

Mijn ervaring is dat de gestorvene in deze fase als het ware ingekapseld is in zijn voorbije leven. Je hebt weinig contact met een gestorvene in deze eerste fase, hoewel er uitzonderingen zijn. Ik weet uit de literatuur dat het kan gebeuren dat iemand heel kort na het moment van sterven verschijnt aan iemand anders aan het andere eind van de wereld en laat merken: ik ben gestorven. Maar ik denk dat dit uitzonderingen zijn, waar zeker regels voor zijn; het is vast zinvol. Maar over het algemeen is een gestorvene rustig bij zichzelf in zijn eigen, letterlijk levende leefwereld.

Bij een plotselinge dood, als iemand verongelukt, uit het leven gerukt wordt en op slag dood is, dan kan het gebeuren, zeker bij jonge mensen die zich tijdens hun leven geen enkele gedachte

gevormd hebben over doodgaan – dat is iets voor oude mensen, dat overkomt mij toch niet – dat zo iemand zich totaal verloren kan voelen en niet beseft dat hij gestorven is. Dan kan het heel behulpzaam zijn om zo iemand gewoon te vertellen: 'Je bent gestorven en dit maak je nu mee. Dit zijn mijn beelden en voorstellingen. Wellicht kun je er iets mee doen en herken je ze.'

De eerste fase wordt bij ons in de Christengemeenschap, of als iemand door ons begeleid de weg naar de geestelijke wereld gaat, afgesloten met het eerste deel van het uitvaartritueel. Idealiter wordt daarna de kist, of andere omhulling, gesloten. Heel vaak is dan ook duidelijk dat het lichaam gaat ontbinden en dat het goed is dat de kist gesloten wordt.

De tweede fase

Met de volgende fase wordt de geestelijke wereld betreden. Daar gaat de mens opnieuw aan de slag met zijn leven. Hij is nog erg betrokken bij de aarde en de wereld, maar nu op een andere manier dan in de eerste fase. Nu gaat de mens, naar verluidt in omgekeerde volgorde, van het stervensmoment naar het geboortemoment, zijn leven herbeleven. Maar nu met een ander bewustzijn dan in de eerste fase, toen hij met een intens helder dagbewustzijn zijn leven beleefde. Nu heeft de mens een nachtbewustzijn, het bewustzijn dat we 's nachts hebben. Het lijkt of we 's nachts niets doen, maar ik denk dat iedereen de ervaring kent van 's ochtends wakker te worden met het gevoel 's nachts ontzettend hard te hebben gewerkt. Rudolf Steiner zegt dat je 's nachts veel harder werkt dan overdag. We hebben overdag een lui bestaan in vergelijking met dat van de nacht! Alles wat we overdag gedaan, gedacht en gevoeld hebben, wat we meegenomen hebben de nacht in, wordt daar verwerkt. En niet zomaar verwerkt zoals de psychologie vaak zegt, dat de ervaringen van de dag in het geheel worden ingeweven, waardoor je harmonisch weer verder kunt. Nee, de ervaringen worden verwerkt in het licht van ons karma, in het licht van wat ons te doen staat, in het licht van onze voorgeboortelijke impulsen waarmee we naar de aarde zijn gekomen, waarmee we ons bepaalde doelen hebben gesteld. Het grondprobleem van deze tijd is – Steiner heeft daar een heldere spreuk voor gegeven – dat we, als we overdag te weinig geestdenken, -voelen, -willen, te weinig vanuit het hogere leven, we zo weinig kunnen meenemen in de nacht dat de engelen en aartsengelen er eigenlijk niets mee kunnen aanvangen. Dat berokkent op zijn beurt weer schade aan de mens.

Voor de meesten van ons is het nachtbewustzijn volledig onbewust; we hebben er geen idee van wat we 's nachts uitspoken. Wel hebben we allen verschillende soorten dromen: er zijn dromen waarvan je weet dat ze eigenlijk niets te betekenen hebben, andere dromen blijven wat langer hangen, maar van sommige dromen weet je bij het wakker worden: dit is een bijzondere droom. Als je hem onthoudt, door hem bv. op te schrijven, kun je, soms pas jaren later, een ingang vinden tot die droom; dan pas ben je zo ver dat je kunt begrijpen of herkennen wat in die droom tot je kwam.

Het ik-bewustzijn van de nacht is veel wijder dan dat van overdag. Overdag hebben wij een puntbewustzijn: ik ben hier, ik ben me bewust van mezelf. Het bewustzijn is samengetrokken. We zeggen wel eens tegen iemand: 'Pak je toch bij elkaar!'

's Nachts gaan we de geestelijke wereld in en dat is ook zo bij de tweede fase na de dood.

Bijzonder daaraan is dat je je leven niet meer ervaart vanuit het puntbewustzijn, zoals in de eerste fase, maar vanuit een ik dat zich uitgebreid heeft over de hele wereld. Niet alleen over de aardewereld maar ook over de wereld van de gestorvenen, vooral van degenen die in dezelfde fase zijn. Ook hier weven deze werelden in elkaar; in de geestelijke wereld loopt alles door elkaar, alles doordringt alles.

De periode van het "kamaloka", zoals deze tweede fase in de antroposofie wordt genoemd, duurt ongeveer een derde van het mensenleven: de tijd die we op aarde hebben geslapen, de tijd van het nachtbewustzijn.

De ziel wordt nu langzaam meer en meer perifeer tot hij de mogelijkheid heeft om zijn ik niet meer vanuit een punt, maar vanuit de omtrek te beleven. Wat maakt dat de ziel het voorbije leven gaat

verwerken vanuit het standpunt van de ander. Dus niet vanuit het persoonlijke ik-standpunt, maar vanuit het standpunt van de ander. En dat wisselt constant, heel levendig.

Stel dat iemand vorige week gestorven is en nu zijn leven achterstevoren aan het beleven is vanuit het standpunt van anderen, dan betekent dat niet meer en niet minder dat wij, die deze mens gekend hebben, daar een rol in spelen. Bij het sterfmoment misschien of een week daarvoor, als verpleegkundige of arts, partner of kind, vader of moeder; wij spelen nu een rol in die wereld. Terugkijkend op ons leven, kunnen we beseffen dat wij voor ontzettend veel gestorvenen een rol spelen. Alleen zijn we er ons totaal niet van bewust. Een fijn idee om over door te denken en te voelen.

In deze fase is de gestorven ziel uit noodzaak nog helemaal op de wereld gericht, omdat hij of zij het leven op de aarde heeft geleefd. Dus de focus ligt werkelijk hier. Het is een pijnlijke zaak omdat je er nog bent, maar er geen taak meer hebt, en evenmin de instrumenten. Door middel van onze zintuigen ervaren en ontwikkelen we op aarde ons ik en die zintuigen hebben we niet meer. In deze fase kan er een ongelooflijk smachtend verlangen zijn naar de zintuigen, om weer te kunnen horen, zien, ruiken en proeven. Dit verlangen kan een brandend verlangen zijn. Het roept het beeld op van hitte. Dit beeld kun je verbinden met wat in de katholieke kerk een begrip is, namelijk dat gestorvenen – als ze het niet al te bont hebben gemaakt – voor een tijdje in het “vagevuur” verblijven. Het zijn vuurprocessen. Degenen die het wel bont gemaakt hebben, gaan naar de “hel”, waar het grote vuur brandt. Maar ook dat zijn beelden en voorstellingen. Waar het smachtende verlangen een gevoel van hitte oproept, is er aan de andere kant een gevoel van ontbering en dat geeft een gevoel van koude. Alle omhullingen zijn letterlijk weg, we zijn compleet naakt. Vandaar dat in de spreuken die Steiner heeft gegeven voor een overledene en die je kunt spreken, denken of lezen, sprake is van de hitte verkoelen en de koude verwarmen.

Ik merk in mijn werk dat er vaak wordt voorbijgegaan aan de functie van een spreuk. Je kunt een spreuk lezen en erover nadenken, maar na een tijd moet er toch iets anders gebeuren, want eigenlijk zijn spreuken gedacht als zelfopvoeders. Bij het klinken van een spreuk is het of van buitenaf iemand tegen je zegt wat je moet doen. En na een tijd – hier heb je ook dat binnen en buiten dat bij elkaar moet komen om het te pakken – moet je gaan doen wat in die spreuk staat. Het is niet voldoende om te zeggen: mijn liefde wil jou verwarmen; je moet het wel doen. Dat vergt een grote inspanning. Het betekent dat je, wat daar gezegd wordt ook effectief moet voelen en we weten allemaal dat op bevel iets voelen heel lastig is. Die spreuken zijn zelfopvoeders. In deze tweede fase wordt ontzettend veel beleefd en verwerkt, maar niet opgelost of goedge maakt. Ook dat is een groot lijden. Je komt jezelf tegen vanuit het standpunt van de ander, je beleeft wat je de ander hebt aangedaan in volle werkelijkheid, waar je soms totaal geen weet van had, en je kunt het niet goedmaken. Maar daardoor ontstaat in de ziel een verlangen, een wil of een impuls om dit mee te nemen en bij te houden en het later, na de hele reis door het verste punt en weer terug, in het karma op te nemen en daar iets mee te gaan doen. Maar het wonderlijke is dat wij wel iets voor een gestorvene kunnen doen – en dat maakt het zo bijzonder – omdat de wereld waarin de gestorvenen leven de onze is en wij daarin nog altijd een rol spelen. Wij kunnen aan het leven van een gestorvene in de terugbeleving nog dingen veranderen. Het zullen geen grote dingen zijn, in het begin maar heel kleine dingen. Misschien hebben we er pas na verschillende incarnaties meer toegang toe, maar toch.

Voorbeelden van wat je kunt doen

Je kunt op een andere manier terugkijken naar gebeurtenissen die je met een gestorvene hebt meegemaakt, bijvoorbeeld positiever of kritischer. Het zal individueel heel verschillend zijn. Als je nu anders kijkt dan toen, heeft dat invloed op de manier waarop de gestorvene het beleeft. Dat is zeker het geval met dingen die tussen ouders en kinderen speelden. Bekend is dat vanaf een jaar of veertig de verhouding met ouders zijn vanzelfsprekendheid verliest en je vaak een minder makkelijke verhouding met hen krijgt. Ik maak regelmatig mee dat met het ouder worden de

problematiek tussen ouders en kinderen sterker wordt. Zeker als er in de kindertijd en puberteit dingen fout gegaan zijn, wordt die verhouding op het spel gezet. Er zijn veel meer mensen dan we denken die geen contact meer hebben met hun ouders. Niemand is een perfecte vader of moeder geweest, maar als je zelf ouder (in jaren) wordt, kun je terugkijken op bepaalde dingen en proberen in te voelen waarom je vader of je moeder dit of dat gedaan heeft. Het begrip dat je dan verovert, helpt de gestorvene voort.

We kunnen ook zelf dingen goedmaken. Ik heb daar een heel mooi voorbeeld van. Iemand vertelde mij dat ze na de dood van haar man plakboeken gemaakt had, met het idee zijn leven te helpen verwerken. Wat hij deed in de wereld van de gestorvenen, deed zij in de wereld van de levenden. Ze deed dit ook achterstevoren en ontdekte dat ze op bepaalde momenten 'toevallig' iemand tegenkwam waarmee nog iets lag. Toen dat een paar maal gebeurd was, ontdekte ze dat als ze dan terugkende, ze ongeveer op het juiste moment uitkwam. Door dit soort toevalligheden – je merkt dan dat de gestorvene aan de andere kant ook zijn zegje heeft! – was zij in staat een paar dingen goed te maken. Wat hij niet had gekund, heeft zij gedaan. Dit is een sterk voorbeeld, maar het laat iets zien van de mogelijkheden.

Nog een andere manier waarop we de gestorvenen in die fase echt kunnen helpen – dit geldt vooral voor gestorvenen die heel weinig met het geestelijk leven op aarde hebben gedaan –, is door hun begrippen te schenken, en dat doen we door voor te lezen of te vertellen, bijvoorbeeld over het leven na de dood, waardoor de gestorvene in die fase meer aanknopingspunten krijgt.

Er is nog iets wat we kunnen doen. Dit betreft vooral mensen die gestorven zijn door zelfdoding. Voor deze mensen geldt dat hun sterfmoment over het algemeen niet het juiste was, waardoor de ontbering van het lichaam nog veel sterker gevoeld wordt, want zij hadden er toch echt nog moeten zijn. Wij kunnen onze zintuigen aan zo iemand lenen. Wij kunnen de gestorvene uitnodigen dóór onze ogen en dóór onze oren naar de wereld te kijken en te luisteren. Maar zoals met alle dingen – en zeker hiermee – moet je voorzichtig zijn. Als je bijvoorbeeld iemand die verslavingen had – dat kan koffie, chocolade, alcohol, drugs of seks zijn – je zintuigen leent, zorg dan dat je hem geen 'stenen voor brood' geeft. Dat je goede, mooie, waardevolle zintuigindrukken met hem deelt: mooie muziek, de natuur en hoe je naar de natuur kijkt of een diepgaand gesprek met iemand waarvoor geldt: 'Waar twee of meer in mijn naam samen zijn, daar ben Ik in hun midden.' Als je tijdens zo'n gesprek een gestorvene uitnodigt, is dat een zegen. Voor alle betrokkenen!

Contact leggen met een gestorvene

De grote vraag is nu: hoe leg je contact met de gestorvenen? Dat is veel minder makkelijk dan we denken. We maken onszelf mogelijk wijs dat een gestorvene er is, terwijl het misschien maar een stukje is dat hij heeft nagelaten in de wereld, maar dat hijzelf niet is. Of een echo van iets wat in jezelf leeft, die je voor echt aanneemt. We mogen best over alles wat met het bovenzinnelijke te maken heeft behoorlijk kritisch zijn.

In het algemeen is het zo dat er al tijdens het leven een verbinding met de gestorvene moet hebben bestaan. Dat is logisch. Iets wat je kunt doen, als je nog helemaal aan het begin staat, is gestorvenen die je kent de revue laten passeren. Even aan ze denken: dat was hij, dat was oma, dat was de vader van een vriendin, die ik wel niet goed gekend heb... Hoogstwaarschijnlijk ontdek je na een tijd dat bepaalde gestorvenen je leven weer binnenstappen. Met die gestorvenen heb je een ideale verbintenis. Soms is dat heel verrassend. Zo had ik bijna twee jaar de stervensbegeleiding gedaan van een vrouw met borstkanker. Er was een moeilijke huwelijksverhouding. Ik had het een beetje te stellen met de man; hij had zo zijn eigen ideeën over de dingen en hij was niet altijd even lief voor haar. Hij was wel heel attent voor mij – ik kreeg altijd een zelfgebakken broodje mee als ik was geweest. Een jaar nadat ze stierf, kreeg ik de behoefte, die steeds sterker werd, om contact op te nemen met die man, alhoewel hij duidelijk

had aangegeven 'niets met de Christengemeenschap te hebben'. Hij had me na het overlijden van zijn vrouw vriendelijk bedankt en het financieel in orde gemaakt. Ik belde op en kreeg de dochter aan de lijn. Toen ik mijn verrassing uitsprak, zei ze: 'Ik ben niet thuis, ik ben bij mij thuis.' Ik zei: 'Maar ik heb toch je vader opgebeld?' 'Nee', zei ze, 'hij is gestorven, het telefoonnummer is doorgeschakeld.' Ik was verbaasd, want er was niets dat aanleiding had gegeven te denken dat hij snel zou sterven. Ik was er een beetje van aangedaan.

Ongeveer een maand daarna kreeg ik meer en meer het gevoel dat die man mijn leven was binnen gestapt. Gaandeweg werd ook duidelijk wat er aan de hand was. Hij zat met een groot schuldgevoel naar zijn vrouw, hun huwelijksleven en hun twee kinderen. Nog andere dingen werden langzaam duidelijk. Op een bepaald moment dacht ik: ik moet iets voor hem doen. Toen heb ik in stilte de mensenwijdingsdienst voor een gestorvene gehouden, waarbij de gestorvene bij naam wordt genoemd. Van toen af was het helemaal anders. Hij kon weer verder. Het is soms echt verrassend hoe iemand je leven binnenstapt. Ik denk dat dit ook te maken heeft met karmische verbindingen waarvan we ons niet bewust zijn.

Volgens mij is er uiteindelijk geen andere weg om contact met een gestorvene te maken – als wij zelf het initiatief nemen – dan om eerst een stilleruimte in jezelf te maken. Mensen die de antroposofische meditatie weg gaan, weten dat je, vóór je gaat mediteren van een heleboel ballast af moet. Je moet je wilsimpulsen loslaten, dan je gevoelens en ten slotte – het moeilijkst – je gedachten, die constant bij je binnenkomen. Het is echt een oefenweg. Dit geldt evengoed voor het bidden; ook hiervoor moet je eerst in je "binnenkamer" gaan en "de deur sluiten". In die binnenruimte kun je de gestorvene uitnodigen en dan afwachten wat er gebeurt. Er is geen recept voor, het is heel individueel. Wat er bij helpt is dat je in die binnenruimte een beeld opbouwt van de gestorvene. Mijn persoonlijke ervaring is dat hoe meer je er in slaagt een vol-ledige binnenruimte te scheppen, hoe makkelijker het wordt om een gestorvene voor de geest te halen. Soms komen er moeiteloos twintig na elkaar; sommigen via de stem, anderen door een handgebaar. Mijn ene opa had een heel karakteristiek handgebaar en karakteristieke handen en het is vaak via zijn handen dat hij komt. Als je het eenmaal hebt, kun je het weer loslaten en dan kun je verder.

Ik ben altijd dankbaar om ergens te mogen spreken, omdat ik er zelf zoveel van leer. De vrucht van de uitnodiging om hier te spreken is dat er een antwoord kwam op een vraag waar ik al jaren mee rondloop. Steiner zegt dat de taal van de gestorvenen anders is, dat je niet gewoon met de gestorvenen kunt spreken, omdat zij heel snel het gewone taalbegrip dat wij hebben, verliezen. Hij zegt dat je uiteindelijk moet overgaan op wat nog wél mogelijk is, namelijk het gebruik van werkwoorden. Moet je dan elk zelfstandig naamwoord omzetten in een werkwoord? Dat is moeilijk. Ik heb gemerkt dat Steiner dat bij spreuken helemaal niet doet. Hoe zit dat dan? Toen ik deze lezing voorbereidde, werd ik me ervan bewust dat de gestorvenen ons niet in ons verstand ontmoeten, maar in ons midden, in ons hart, waar wij de dingen voelen. De manier waarop wij de dingen voelen bepaalt hoe je met hen kunt communiceren. Een eenvoudig voorbeeld: Je kunt tegen een gestorvene zeggen: 'De zon schijnt.' Daar heeft hij niets aan. Maar als je zegt: 'De zon schijnt', dan is dat totaal anders. Dan wordt de zon de schijnende of de zonnende. Belangrijk is dat wij ons op aarde in de dingen inleven, ons daar van binnenuit helemaal mee kunnen verbinden. Het regent... word maar de regen, word maar de roos, word maar het gesprek, word maar je zoon of dochter of je kleinkind waar je over vertelt. Door je helemaal in te leven en dat te uiten in een taal die weliswaar zijn zelfstandige naamwoorden behoudt, maar die van binnenuit actief is gemaakt. Onderwerp en werkwoord versmelten met elkaar. Dat maakt verbinding met de gestorvenen. Zij helpen ons daardoor om op aarde te doen wat wij moeten doen, want eigenlijk lopen we voor 99 % aan de dingen voorbij. Eigenlijk is alles 'meubilair'. Hoe vaak ben je er eigenlijk helemaal in?

Nog één gedachte. Jammer genoeg ontbreekt nu de tijd om hem helemaal uit te werken. Gestorvenen kunnen ons helpen. Doordat zij een veel bredere blik hebben, doordat zij in de dingen zijn en de dingen vanuit ontelbaar veel standpunten beleven, leven zij in veel grotere verbanden en kunnen ons daardoor helpen met problemen die wij hebben. Maar dan is het goed om de vragen die je hebt, echt vragen te laten worden en er zodanig mee te leven dat de gestorvene in jou de vraag formuleert. Laat die vraag iets van jullie beiden zijn, want jouw vraag is iets wat de gestorvene jou wil vertellen. Zoveel dingen zijn bij de gestorvenen omgekeerd. In jouw vraag spiegelt zich het leven van de gestorvene; in het antwoord spiegel ik mij. Het antwoord dat je krijgt spiegelt jou. Dat is heel merkwaardig, waarbij het voor allebei ik-versterkend is. We kennen dat spiegelen. Soms, als we wakker worden, krijgen we het antwoord op een vraag alhoewel dat antwoord uit onszelf komt. Dan is het belangrijk, en hier komen we op het religieuze, dat je het communiceren via het hogere Ik doet, het hogere Ik dat zich verbindt met het Christus-Ik. Vraag en antwoord gaan langs de Christus. Dat is de volkomen veilige weg. Heel toepasselijk: de evangelielezing van volgende week, morgen, komt uit het evangelie van Johannes: Ik ben de Deur.